

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2025.57.325400>

УДК 34:35.078.3:502/504(477)

О. В. Толкаченко, канд. юрид. наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра цивільно-правових дисциплін
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: alena.tolkachenko@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3144-5286>

ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЗБОРУ І ПЕРЕДАЧІ ІНФОРМАЦІЇ/ДАНИХ ГРОМАДСЬКІСТЮ В ПРОЦЕСІ ВІДНОВЛЕННЯ ДОВКІЛЛЯ УКРАЇНИ

Статтю присвячено правовим питанням щодо забезпечення належного збору та передачі інформації/даних в Україні, які можуть вплинути на прийняття рішень в процесі відновлення довкілля України і притягнення до відповідальності Росії. Доступ до екологічної інформації, її збір, передача і аналіз під час військових дій є надзвичайно актуальним питанням. Попри це на сьогоднішній день існують певні правові проблеми щодо доступу до екологічних даних, які повинні бути у відкритому і прозорому доступі, та складності з правовими інструментами, які можуть забезпечити кінцевий результат, тобто прийняття екологічно значущих рішень. Проаналізовано систему open data та зроблено висновок, що удосконалення доступу до екологічної інформації, поліпшенню поінформованості громадськості щодо екологічних проблем, можливість проведення моніторингу і збору даних дають громадським організаціям та окремим громадянам мати можливість висказувати свою зацікавленість, а державним органам - розробити відповідний перелік таких інтересів і стимулювати підвищення ролі громадськості в процесі прийняття рішень, які можуть вплинути на стан навколишнього середовища.

В статті досліджуються поняття «громадськість», «зацікавлена громадськість», а також аналізується міжнародний досвід проєктів в рамках «citizen science», які передбачають використання вченими даних, зібраних волонтерами, непрофесіоналами, спостерігачами, які не спеціалізуються в жодній певній галузі знань. Доводиться, що навіть під час повномасштабного вторгнення в Україні активно розвиваються проєкти громадянської науки, які містять не тільки наукову, а й безпекову складову.

Для України це є одним з найважливіших моментів, оскільки, після війни буде гостро стояти питання щодо не стільки модернізації чи відродження старого, скільки щодо пропозицій принципово нових підходів до відновлення довкілля, в тому числі пропозицій щодо цифровізації або інших технологій у сфері збору, передачі та аналізу екологічної інформації та даних, які стосуються довкілля.

Основні початкові кроки щодо екологічного відновлення країни повинні відбуватися у сфері атмосферного повітря, земельних, водних ресурсів, природно-заповідного фонду, поводження з відходами, забезпечення енергетичної безпеки та підвищення екологічної освіти і ролі громадськості в екологічних питаннях.

Для вирішення проблем післявоєнного відновлення довкілля в межах нашої теми, варто зосередитися на наступних задачах забезпечення правових інструментів щодо:

збору даних (у вигляді чи доступу до інформації, чи моніторингу довкілля), передачі даних (в легкій, доступній та, насамперед, сучасній формі) і аналізу даних, який повинен здійснюватися суб'єктом, котрий приймає рішення з питань, які стосуються негативного впливу на стан довкілля.

Ключові слова: громадськість, участь громадськості, правові інструменти збору і передачі інформації/даних, «citizen science», цифровізація, екологічний моніторинг.

Постановка проблеми. Війна Росії проти України загострила і так гострі екологічні питання національного і міжнародного рівнів. На сьогоднішній день існують певні правові та організаційні питання щодо забезпечення належного збору та передачі інформації/даних в Україні, які можуть вплинути на прийняття рішень в процесі відновлення довкілля України і притягнення до відповідальності Росії. Саме питання доступу до інформації, збору даних громадськістю, передачі цих даних і використання різноманітних засобів, які можуть бути застосовані при цьому процесі, є вельми актуальними на сьогоднішній день та будуть актуальними і після закінчення війни. На наш погляд, важливим моментом щодо залучення суспільства до екологічних заходів по збору і передачі інформації/даних, є, наприклад, зростання мотивації у суспільства, підвищення освітнього рівня населення, легкий і зручний спосіб передачі даних моніторингу тощо. Ці та інші питання, які пов'язані з участю громадськості, правовими інструментами доступу, збору і передачі екологічної інформації тощо будуть досліджені в даній роботі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правові питання, пов'язані з доступом до екологічної інформації та участю громадськості в процесі вирішення екологічних проблем, були в різні періоди розглянуті наступними науковцями: В. І. Андрейцевим, Г. В. Анісімовою, У. В. Антонюком, М. В. Красновою тощо. Втім, проблеми залучення і підвищення активності громадськості, правові інструменти, способи та прийоми збору і передачі даних є тією сферою, яка досліджувалася, на наш погляд, замало.

Метою даної статті є здійснення дослідження, яке стосується різних правових аспектів участі громадськості щодо доступу, отримання, збору і передачі даних/екологічної інформації, які можуть вплинути на прийняття рішень в процесі післявоєнного відновлення довкілля України.

Виклад основного матеріалу. Давайте припустимо наступну ситуацію. Біля вашого дома побудували підприємство, яке забруднює довкілля або виникло стихійне сміттєзвалище, яке з кожним днем збільшується. Чи можете ви отримати інформацію про те, чи насправді обсяги забруднюючих речовин є безпечними? Чи мають право відмовити вам в такій інформації? Які дії ви можете вжити, щоб поінформувати громадськість та органи влади щодо, наприклад, сміттєзвалища?

Такі питання виникають доволі часто, а з початком війни, ситуацій, пов'язаних з негативним впливом на довкілля, в рази збільшилося.

Перш за все, варто зазначити, що інформація, яка стосується довкілля не може бути засекреченою і відмовити в отриманні інформації не мають права. Саме це положення міститься у ст. 50 Конституції України: «Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не

може бути засекречена» [1, ст. 50]. І це право не може бути обмежено навіть правовим режимом воєнного стану.

Екологічна інформація є вкрай важливою під час техногенних катастроф (згадаємо хоча б Чорнобильську катастрофу, коли відсутність інформації привела до великої кількості людських жертв, а згодом до підвищення ступеня захворювання серед населення) і під час здійснення мирної діяльності (мова іде про розвиток промисловості, сільського господарства, ріст урбанізації тощо). Доступ до екологічної інформації, її збір, передача і аналіз під час військових дій, зараз, є надзвичайно актуальним питанням. Зрозуміло, що сьогодні, коли ми всі живемо під обстрілами, під час тривоги тощо, ми відчуваємо себе стривоженими і знервованими, але все одно, питання безпечності довілля залишаються вельми актуальними.

Наше «право знати і мати доступ» захищає не лише Конституція. На національному рівні це право передбачене в Законах України: «Про охорону навколишнього природного середовища» [2, ст. 9]; «Про доступ до публічної інформації» [3, ст. 5]; «Про інформацію» [4, ст. 13]; Накази Міністерства охорони навколишнього природного середовища України «Про затвердження Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля» [5]; Постанові КМУ «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних» [6] тощо.

До речі, саме стаття 13 Закону України «Про інформацію» встановлює єдиний виняток, коли «екологічна інформація може бути обмежена в доступі – якщо вона містить дані про місце розташування військових об'єктів» [4, ст. 13]. Отже, за законодавством України більше ніяких винятків.

Але варто зазначити, що державні структури і бізнес ніколи не прагнули до відкритості. Проте під тиском громадськості та завдяки наявності законодавчої бази у цій сфері певний прогрес поступово відбувався. Чинники пізніше зрозуміли, що саме від них вимагає Орхуська конвенція, до якої Україна доєдналася в 2001 році. Однак з початком повномасштабного вторгнення відбулося те, що не передбачено законодавством навіть за такої ситуації, – велика кількість екологічних даних була закрита.

Наприклад, на офіційному сайті Громадської організації «SaveDnipro» розміщена інформація щодо «закриття реєстру лісорубних квитків. Що секретного міг побачити ворог в реєстрі, де наведена інформація щодо права здійснювати заготівлю деревини? А от громадський контроль за вирубкою лісів після цього став неможливий. Така сама ситуація відбулася з реєстром з оцінки впливу на довкілля. Тривалий час він був закритий і лише нещодавно став частково доступним за умови обов'язкової авторизації користувача (що категорично неприйнятно, оскільки порушує права громадян на вільний доступ до інформації)» [7].

Зробити інформацію доступною – це вкрай важливо, але не менш важливим є збір і передача інформації в легкій і зручній для сприйняття формі. Дані/інформація стають зручнішими, коли вони подаються в машиночитному форматі, тобто можуть оброблятися автоматично без участі людини. «На основі цих даних може з'явитися безліч сервісів і аналітики. Прикладом є всім відомий застосунок, в якому можна відстежувати рух громадського транспорту. Міська влада не ство-

рювала цей застосунок – вона просто надала доступ до трекінгу муніципального транспорту усім охочим» [7].

Саме такі відкриті дані містить система open data.

За інформацією «SaveDnipro» «Open data – це дані у машиночитному форматі з можливістю вільного використання та розповсюдження. Що більше в країні open data – то більше можливостей у громадських активістів, журналістів, науковців, програмістів, підприємців тощо. Зрештою, кінцевим споживачем open data стають звичайні громадяни (як у прикладі із застосунком про рух громадського транспорту)» [7].

Слід зазначити, що у вересні 2016 року Україна доєдналася до Міжнародної хартії відкритих даних, яка є основним документом у галузі open data. На сьогоднішній день в нашій країні працює Єдиний державний веб-портал відкритих даних. Державні органи України зобов'язані оприлюднювати на ньому набори даних, які визначені Постановою КМУ від 21 жовтня 2015 р. «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних» [6]. Слід сказати, що ці дані стосуються навколишнього середовища.

Але незважаючи на це, все ще є певні проблеми щодо доступу даних і Україні треба зробити таку собі роботу над помилками. Якщо ми проаналізуємо рейтинг цього веб-порталу, то побачимо цікаву деталь: рейтинг базується на самооцінці чиновників, які відповідають за open data. Але ніхто не опитував саме користувачів: IT-робітників, програмістів, дослідників тощо. Особливо важливим це стане в період післявоєнної відбудови, але, на наш погляд, вже зараз потрібно звернути увагу на такі моменти.

На міжнародному рівні вперше, питання, які стосуються екологічної інформації, участі громадськості, тощо були закріплені в 1998 році в Орхуській конвенції «Про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» [8].

Удосконалення доступу до екологічної інформації, поліпшенню поінформованості громадськості щодо екологічних проблем, можливість проведення моніторингу і збору даних дають громадським організаціям та окремим громадянам мати можливість висказувати свою зацікавленість, а державним органам - розробити відповідний перелік таких інтересів і стимулювати підвищення ролі громадськості в процесі прийняття рішень, які можуть вплинути на стан навколишнього середовища. В цьому контексті Конвенція відзначає важливість використання засобів масової інформації, електронних та інших засобів зв'язку, які є в наявності зараз і які з'являться в майбутньому.

Тож постають декілька важливих питань: «Які є дієві засоби отримання, збору та передачі інформації зацікавленою громадськістю? І що ми, взагалі, розуміємо під поняттями «громадськість», «зацікавлена громадськість»?

Відповідно до ст. 2 Орхуської конвенції (а ці положення знайшли пізніше, в 2003 році, відображення в Наказі Міністерства охорони навколишнього середовища України «Про затвердження Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля»), «громадськість» означає одну або більше фізичних чи юридичних осіб, їх об'єднання, організацію або групу, які діють згідно з національним законодавством або практикою» [8, ст. 2; 5, п.

1.2], а «зацікавлена громадськість» означає громадськість, на яку справляє або може справити вплив процес прийняття рішень з питань, що стосуються навколишнього середовища, або яка має зацікавленість в цьому процесі; для цілей даного визначення недержавні організації, які сприяють охороні навколишнього середовища та відповідають вимогам національного законодавства, вважаються такими, що мають зацікавленість» [8, ст. 2; 5, п. 1.2].

Якщо ми говоримо про громадськість, ми не можемо оминати увагою міжнародний досвід.

В міжнародній практиці існує ще одне поняття, пов'язане із поняттям «громадськість» / «участь громадськості» - це «citizen science». Проекти в рамках «citizen science» передбачають використання вченими даних, зібраних волонтерами, непрофесіоналами, спостерігачами, які не спеціалізуються в жодній певній галузі знань. Тобто це - систематичний збір та аналіз даних, розробка технологій, тестування природних явищ та поширення цих видів діяльності дослідниками на основі, насамперед, особистих інтересів.

Вперше це поняття було використане в 1989 році в американському журналі «MIT Technology Review» Массачусетського технологічного інституту. «Тоді у статті йшлося про три громадських лабораторії, які вивчали екологічні проблеми. Одна з них залучила понад 225 волонтерів у США, які збирали зразки дощу, щоб допомогти Товариству Одюбона в кампанії з підвищення обізнаності про кислотні дощі» [9].

Найбільша у світі компанія-постачальник програмного забезпечення IBM у 2010 році включила можливість залучення непрофесіоналів у науку в своєму традиційному прес-релізі «П'ять інновацій, які змінять наше життя в найближчі 5 років». «Вам не потрібно бути вченим, щоб врятувати планету», - сказано в «передбаченні» від компанії. — «Через п'ять років датчики у вашому телефоні, автомобілі, гаманці і навіть у ваших твітах збиратимуть дані, які дадуть вченим картину стану довкілля реального часу. У найближчі роки з'явиться цілий клас, так би мовити, «громадянських вчених», які використовують вже існуючі прості датчики для створення масивних наборів даних для досліджень» [9].

Більшість досліджень, у яких беруть участь звичайні громадяни, проходять у Європі, США, Австралії. Проте Україна також долучається до світових тенденцій.

Навіть під час повномасштабного вторгнення в Україні активно розвиваються проекти громадянської науки. «Деякі з них, крім наукової складової, містять ще й безпекову» [7]. Так громадська організація SaveDnipro створила «найбільший агрегатор даних про стан радіаційного фону в Україні – дані з понад п'ятиста пунктів радіаційного контролю відображаються на карті системи SaveEcoBot, яка агрегує екологічні дані про забруднення та забруднювачів довкілля» [7].

Громадська організація SaveDnipro доводила, що «цінність такої агрегації полягає у тому, що раніше всі ці дані були розпорошені і відображалися на різних відомчих ресурсах чи сайтах незалежних систем моніторингу чи були зовсім недоступні для широкої громадськості. Тож побачити картину в цілому було неможливо. Але тепер вся ця інформація доступна на одному ресурсі як для громадян, так і для органів влади. І все це зробили не професійні вчені, а представники громадянської науки» [7].

Варто зазначити, що «крім агрегації даних ГО SaveDnipro розвиває власну мережу автоматизованих станцій моніторингу. Коли росіяни закрили доступ до даних про рівень радіації на Запорізькій АЕС, SaveDnipro встановив станції моніторингу uRADMonitor на різних напрямках від ЗАЕС. Обладнання для цього надали партнери – інші міжнародні комерційні та громадські організації, які займаються радіаційною безпекою» [7]. Зокрема, це всесвітньо відома організація «Greenpeace», а також громадська організація «Safecast», заснована після аварії на Фукусімі у 2011 році.

Зростаюча популярність «citizen science» свідчить про бажання громадськості активно робити свій внесок у науку, в тому числі, у справу збереження довкілля, будь-якими силами. І, безумовно, «цьому посприяв швидкий розвиток технологій, який привніс у сферу «citizen science» величезну кількість можливостей розвитку в абсолютно різних напрямках» [7]. Як зауважує американський вчений Hacker S. у роботі «The concept of citizen science as a new type of relationship between science and society»: «У століття цифровізації ми наново винаходимо метод отримання, поширення та використання знань. Підхід, заснований на принципах громадянської науки, буде частиною нового типу відносин між наукою і суспільством» [10].

Поява Інтернету пішла галузі «citizen science» на користь: з'явилися можливості для глобалізації та укрупнення проєктів, а отже, отримання більшої кількості даних, стала можливою якісна візуалізація, створення нових, ефективніших форм взаємодії волонтерів та науковців. Отже, інтерес до можливостей «citizen science» значно зріс – вирішення багатьох проблем за допомогою всесвітньої мережі залучило не лише нових непрофесіоналів, а й вчених, які зважилися на нові практики. Нові технології, в тому числі, у галузі екології, залучили ще більше розумів, що цілком логічно, оскільки інновації завжди цікавлять суспільство.

Для України це є одним з найважливіших моментів, оскільки, після війни буде гостро стояти питання щодо не стільки модернізації чи відродження старого, скільки щодо пропозицій принципово нових підходів до відновлення довкілля, в тому числі пропозицій щодо цифровізації або інших технологій у сфері збору, передачі та аналізу екологічної інформації та даних, які стосуються довкілля.

Слід зауважити, що екологічна складова післявоєнного відновлення України має базуватися на певних принципах, серед яких «build back better» (відбудова кращого, ніж було). Цей принцип передбачає «використання передових та екологічних технологій» при будівництві нових об'єктів та «впровадження ключових принципів ЄС в період переходу до «зеленої» економіки».

На наш погляд, основні початкові кроки щодо правових аспектів екологічного відновлення країни повинні йти за наступними напрямками:

1. Атмосферне повітря.

В результаті обстрілів об'єктів енергетичної інфраструктури, окрім викидів в атмосферне повітря, пов'язаних із безпосереднім пошкодженням підприємств, відбуваються аварійні та планові відключення електропостачання для бізнесу та громадян. Саме це спостерігали українці протягом минулих зим. Наразі, для забезпечення виробничих процесів, роботи магазинів, кафе тощо, широко використовують генератори різних потужностей, які працюють на основі бензину або дизельного палива. Для опалення осель в приватному секторі збільшилися об-

сяги використання деревини та пелет у твердопаливних котлах, що є джерелами продуктів згоряння в атмосферному повітрі.

Також слід зауважити, що з початку повномасштабного вторгнення Держекоінспекцією відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 р. № 303 «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) в умовах воєнного стану» [11] не проводяться планові та позапланові перевірки щодо виконання вимог природоохоронного законодавства суб'єктами господарювання, що може негативно вплинути на добросовісність ведення господарської діяльності.

Спричинені обстрілами пожежі в природних екосистемах можуть завдавати значних наслідків у зв'язку з тим, що їх тривалий час неможливо ліквідувати і, нерідко, їх гасіння супроводжується додатковою небезпекою для пожежників через бойові дії. Варто зазначити, що зараз неможливо реально оцінити масштаб викидів в атмосферне повітря забруднюючих речовин в результаті воєнних дій, але з впевненістю можна стверджувати про прямий та опосередкований негативний вплив на стан довкілля, в тому числі на стан атмосфери, спричинений російською агресією.

Дані автоматизованих систем моніторингу атмосферного повітря слід залучати для фіксації екологічних злочинів, спричинених діями Росії. Також, зважаючи на значний ризик техногенних аварій, спричинених війною та ймовірність застосування хімічної зброї агресором, необхідно розширити перелік речовин, які вимірюються, та обов'язково додати прилади вимірювання гамма-радіації.

Саме тому у проєктах післявоєнної відбудови міст та регіонів потрібно закладати кошти на закупівлю та обслуговування нових автоматизованих стаціонарних постів моніторингу якості повітря; на відновлення інфраструктури системи моніторингу довкілля, що постраждала внаслідок воєнних дій.

Якщо говорити про моніторинг, як функцію управління, то за традицією, можна цю функцію поділити на державний, виробничий та громадський моніторинг. Проте на сьогоднішній день законодавство щодо державного моніторингу поставлено на паузу. Цей факт підтверджується тим, що на грудень 2024 року Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля» (1998 року) діє в редакції [12], але вже заявлено, і це відображається на офіційному урядовому порталі, що відбудеться втрата чинності на підставі Постанови КМУ, в якій йде мова про прийняття іншого документу «Порядок функціонування державної системи моніторингу довкілля та її підсистем», з проєктом якого можна ознайомитися на офіційному сайті Міністерства захисту довкілля і природних ресурсів [13].

До речі, Уряд пропонує «Нову державну систему моніторингу довкілля, яка буде збирати та узагальнювати екологічні дані з усієї України». Такі дані будуть акумулюватися на платформі «ЕкоСистема» і будуть доступні кожному 24/7.

Тобто визначено порядок, за яким буде здійснюватися «збір» екологічної інформації від різних органів державної та місцевої влади, фізичних та юридичних осіб, а також регіональних центрів моніторингу довкілля, які планують створити в Україні. Така інформація з усіх наявних джерел в країні автоматично потраплятиме на ЕкоСистему, де буде систематизуватися та оприлюднюватися у зручному візуальному форматі.

Тобто на сьогоднішній день в Україні триває реформа системи моніторингу довкілля за європейськими стандартами та критеріями. Зокрема, в новій державній системі «передбачено 8 підсистем моніторингу - атмосферного повітря, вод, земель і ґрунтів, лісів, біологічного та ландшафтного різноманіття, геологічного середовища, у сфері управління відходами, фізичних факторів. Моніторинг пропонується здійснювати на 4-х рівнях – національному, регіональному, місцевому та об'єктовому. При цьому на місцях будуть створені регіональні центри моніторингу довкілля» [13].

Щодо задач післявоєнної відбудови, варто також за необхідності переглянути та внести зміни до законодавства (наприклад, Програми державного моніторингу у галузі охорони атмосферного повітря [14]) щодо електронного реєстру викидів довкілля, цифрового забезпечення адміністративних послуг з видачі дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, запровадити ІТ-системи моніторингу довкілля, посилити екологічний контроль, у тому числі громадський, тощо.

2. Земельні ресурси.

Одними з найважчих довгострокових наслідків для екосистем є механічне, хімічне та біологічне забруднення родючих ґрунтів. Тисячі випущених снарядів, підірвана та спалена військова техніка, мінування – це значне й тривале на сотні років джерело забруднення наших ґрунтів та ґрунтових вод залізом, алюмінієм, міддю, іншими важкими металами та їх сполуками.

До того ж, під впливом чинників пожеж, які виникають внаслідок бойових дій, родючий шар ґрунту також зазнає пошкоджень.

Саме тому приклад Франції, де після Першої світової війни було введено зонування, метою якого була оцінка можливостей відновлення земельних ресурсів до нормальної економічної активності, може бути корисним для України.

У Франції передбачалося три зони відновлення: «зелена» - з мінімальними пошкодженнями і шкодою; «жовта» - з важкими, але обмеженими пошкодженнями і «червона» - це територія найближча до ліній фронту та повністю знищена. Таке зонування може бути прийняте і в Україні та одночасно виконувати вимоги чинного законодавства щодо консервації земель та запобігання опустелюванню. Тим більш саме Україна має величезний досвід виведення з обігу забруднених земель. Мова йдеться про Зону відчуження Чорнобильської АЕС, яка на сьогодні стала найбільшою зеленою зоною з відновленою природою в центрі Європи.

3. Водні ресурси.

Серед ключових наслідків військових дій, які спричиняють або можуть спричинити негативний вплив на водні об'єкти України, можна виділити три основних: 1. порушення роботи очисних споруд; 2. порушення водозабезпечення населення та підприємств; 3. механічне, хімічне, фізичне забруднення водою та ґрунтових вод.

Пошкоджена військова техніка та залишки боєприпасів, потрапляння в ґрунтові та поверхневі води шкідливих речовин, які утворилися внаслідок вибухів, а це велика кількість літрів нафтопродуктів, що використовуються для її роботи: дизельне паливо, бензин, олива, мастило тощо. Це все є фактором негативного впливу на водні ресурси.

Моніторинг і фіксація випадків, встановлення рівня негативного впливу та шкоди, заподіяної довкіллю України, є підґрунтям для визначення розміру

репарацій, які повинні бути виплачені Росією. І ця фіксація можлива в тому числі за допомогою зацікавленою громадськістю.

4. Об'єкти природно-заповідного фонду.

Природні екосистеми та біорізноманіття відіграють важливу роль у пом'якшенні наслідків та адаптації до змін клімату, у підтриманні здоров'я населення, у підтриманні продовольчої безпеки тощо. Саме тому «важливо зберегти обсяг екосистем у стані не гіршому, ніж до повномасштабного вторгнення, за винятком територій, які постраждали внаслідок військових дій» [15].

За попередніми підрахунками Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів «агресор веде бойові дії на території 900 об'єктів природно-заповідного фонду площею понад 12 тис. кв. км, що становить близько третини площі природно-заповідного фонду України. Ці території відіграють важливу роль для захисту біорізноманіття та збереження клімату» [15]. Стан цих екосистем після бойових дій має бути негайно обстеженим, та для кожної території має бути розроблений план з подолання наслідків війни.

Проте відбудова країни несе певні загрози довкіллю через потенційне зростання видобутку ресурсів для потреб будівництва – піску, щебеню, деревини тощо. Тому процедура оцінки впливу на довкілля та відповідний контроль за її виконанням на вказаному етапі є вельми актуальним моментом.

Важливо законодавчо закріпити статус цінних територій Смарагдової мережі, через прийняття відповідного закону, проект якого «Про території Смарагдової мережі» вже розроблений [16]. Також треба забезпечити виконання Державної стратегії управління лісами до 2035 року [17], оскільки там передбачено перехід на стале та ощадливе лісівництво, що дозволить зберегти ліси від надмірного видобутку.

5. Відходи.

Важливим моментом в цьому питанні є забезпечення збирання та переробки відходів, які утворилися внаслідок воєнних дій. Це відходи від руйнувань, знищена техніка, пошкоджені транспортні засоби тощо. Тому доцільно прийняти законодавчі акти щодо специфічних відходів, утворених внаслідок воєнних дій та внести зміни до Закону України «Про управління відходами» з огляду на післявоєнні реалії. Ця тема є досить актуальною і заслуговує на окреме дослідження.

6. Забезпечення енергетичної безпеки країни та відновлення критичної інфраструктури.

На наш погляд, необхідним під час післявоєнної відбудови України, є програми лізингу чи пільгового кредитування для придбання енергоефективного обладнання.

Розвиток генерації з відновлювальних джерел - це шлях до автономного забезпечення електроенергією громади, незалежно від стану центральних електромереж. При цьому четвертим енергопакетом ЄС, що має імплементуватися до законодавства України в рамках зобов'язань за Асоціацією з ЄС, визначено саме розвиток розподіленої генерації.

Слід зазначити, що саме технології відновлюваної енергетики за останні п'ять років стали найдешевшими у світі джерелами енергії, тому розвиток відновлювальних джерел енергії окрім екологічного, має й економічне

обґрунтування. Сфера відновлювальних джерел енергії – це нові технологічні робочі місця та зменшення енергетичної залежності. Зростання їх частки визначене пріоритетом в рамках Стратегії енергетичної безпеки України, яка затверджена Урядом у 2021 році.

Щодо безпеки, то атомний тероризм Росії показав, наскільки небезпечним може бути централізоване виробництво електроенергії: захоплення АЕС та робота енергоблоків під обстрілами створює чимало невинувато високих загроз не лише для місцевого населення, але й для України, Європи та світу. Проте на сьогоднішній день Україна не може обійтися без атомної енергетики, враховуючи реальний стан енергетичної системи України.

Щоб, у майбутньому, запобігти ризикам, які пов'язані із використанням ядерної енергії, необхідно розробити плани зняття з експлуатації для кожного енергоблока діючих АЕС та у період, припустимо, до 2040 року забезпечити їх поступове закриття.

Варто зазначити, що на сьогоднішній день гучні заяви про перехід до низьковуглецевої економіки не підкріпленні планами, попри на задекларований курс на поступове заміщення викопного газу на відновлювані джерела енергії в опаленні.

Але ми розуміємо, що відмова від використання вугілля в енергетиці може привести до занепаду вугільних регіонів і це постане ще одним питанням післявоєнного періоду.

І останній напрямок, який варто відзначити, це:

7. Екологічна освіта та підвищення ролі громадянськості в екологічних питаннях.

Підвищення екологічної обізнаності та активності громадян щодо моніторингу довкілля і збору екологічних даних, зростання рівня екологічної освіти це запорука подальшого сталого розвитку країни.

Прикладом еколого-освітнянської діяльності в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова є проведення циклу заходів в рамках навчальної дисципліни «Екологічне право з основами екології» під назвою «Програма підвищення екологічної свідомості. Уроки сталого розвитку: студенти – школярам» і участь в міжнародному заході «Українська академічна спільнота про правові виміри даних, створених громадянами», який проводиться DigiEduHack (ініціатива ЄС, яка спрямована на сприяння інноваціям, співпраці та творчості, а також на сприяння позитивним змінам у цифровій освіті) та GROMADA (Проект «Європейські університети підтримують правову спроможність і спроможність громади для екологічного відновлення України»).

Заходи в рамках «Програма підвищення екологічної свідомості. Уроки сталого розвитку: студенти – школярам» були проведені студентами 2-го курсу економіко-правового факультету ОНУ імені І. І. Мечникова для школярів ліцею № 90 м. Одеси. Програма була представлена у вигляді 4 презентацій на теми, які стосувалися охорони і захисту довкілля, збереження Світового океану, сортування відходів тощо. Таким чином, студенти заохочували школярів бути активними, обізнаними, бережливими до навколишнього середовища, тому що саме діти – це майбутнє, завзяте, зацікавлене суспільство, яке буде активно долучатися до захисту довкілля.

В міжнародному проєкті «Українська академічна спільнота про правові виміри даних, створених громадянами», після дводобової напруженої робо-

ти, студентами були представлені цікаві і корисні презентації щодо залучення громадськості до збору і передачі інформації та даних стосовно екологічних проблем для післявоєнного відновлення довкілля України.

На сьогоднішній день є багато небайдужих громадян, чимало громадських екологічних організацій тощо, але є певні проблеми саме в активності громадськості. А може це проблема не в самих громадянах або організаціях, а в інструментах, які повинні допомагати громадянам бути активнішими?

На наш погляд, збір та передача даних повинна бути процесом легким, доступним і зрозумілим. (Наприклад, Сайт Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів, на наш погляд, не всім доступний чи/або складний для розуміння).

Якщо колись, навіть 5-10 років тому, всю інформацію можна було отримати тільки через ЗМІ, то зараз набули стрімкого розвитку інші інструменти: новітні технології, цифрові платформи тощо. З появою інтернету змінилися і медіа. І насправді, нові технології у вигляді мобільних додатків, бездротових мереж, он-лайн і комп'ютерних ігор, як нових платформ для отримання даних чи наукових проєктів, виглядають дуже багатообіцяюче.

Більш того, програмне забезпечення мобільних додатків на смартфонах може допомогти об'єднати й автоматизувати деякі процеси моніторингу навколишнього середовища. А гейміфіковані проєкти або ігри із застосуванням технологій віртуальної реальності несуть у собі величезні можливості об'єднання та залучення більшої кількості людей, натхнення на активну роботу, прискорення прийняття рішень, збору більш якісних даних тощо.

Висновки і пропозиції. Цифрові платформи, до яких ми відносимо веб-сайти та програми, а також соцмережі, що використовуються для популяризації різних проєктів та вирішення різних питань, розширюють наші можливості та дають шанс громадськості у більш зручному та швидкому зборі та передачі даних (а саме це є запорукою підвищення активності громадян), а також дозволяють підвищити швидкість реагування суб'єктів, які ухвалюють рішення в екологічній сфері.

Враховуючи проблеми сьогоднішнього і ті проблеми, з якими буде стикатися Україна після війни щодо стану довкілля, окремих природних ресурсів і об'єктів, дуже важливим є пошук правових інструментів для реалізації в межах нашої теми наступних трьох завдань: збору даних (у вигляді чи доступу до інформації, чи моніторингу довкілля), передачі даних (в легкій, доступній та, насамперед, сучасній формі) та аналізу даних, який повинен здійснюватися суб'єктом, котрий приймає рішення з питань, які стосуються негативного впливу на стан довкілля.

Список використаної літератури

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к-96. Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ. Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>.
3. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI. Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>.

4. Про інформацію: Закон України від 02 жовтня 1992 р. № 2657-XII. Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
5. Про затвердження Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля: Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 18.12.2003 р. № 168. Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-04#Text>.
6. Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 р. № 835. Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-%D0%BF#Text>.
7. Офіційний сайт Громадської організації «SaveDnipro». URL: https://www.savednipro.org/ecodata_opendata/.
8. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля від 30 жовтня 2001 р. Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text.
9. Офіційний сайт IBM. URL: <https://www.ibm.com/us-en>.
10. Hacker S. The concept of citizen science as a new type of relationship between science and society. URL: <https://www.springerprofessional.de/the-science-of-citizen-science/18758482>.
11. Про припинення заходів державного нагляду (контролю) в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України № 303 від 13 березня 2022 р. Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-%D0%BF#Text>.
12. Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391. Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/391-98-%D0%BF#Text>.
13. Порядок функціонування державної системи моніторингу довкілля та її підсистем: проект Постанови Кабінету Міністрів України. Офіційний сайт Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів. URL: <https://mep.gov.ua/povidomlennya-pro-oprylyudnennya-proyektu-postanovy-kabinetu-ministriv-ukrayiny-pro-zatverdzhennya-poryadku-funktsionuvannya-derzhavnoyi-systemy-monitoryngudovkillya-ta-yiyi-pidsystem/>.
14. Програми державного моніторингу у галузі охорони атмосферного повітря: Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів 25.02.2021 р. № 147. Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0543-21#Text>.
15. Офіційний сайт Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів. URL: <https://mep.gov.ua/>.
16. Про території Смарагдової мережі: Проект Закону України від 30.11.2020 р. № 4461. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/П03832А>.
17. Про схвалення Державної стратегії управління лісами України до 2035 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1777-р. Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-2021-%D1%80#Text>.

References

1. The Constitution of Ukraine No 254к/96-ВР. (1996, June 28). Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
2. Law of Ukraine on Environmental Protection No 1264-XII. (1991, June 25). Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> [in Ukrainian].
3. Law of Ukraine on Access to Public Information No 2939-VI. (2011, January 13). Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> [in Ukrainian].

4. Law of Ukraine on Information No 2657-XII. (1992, October 2). Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> [in Ukrainian].
5. Order of the Ministry of Environmental Protection of Ukraine On the approval of the Regulation on public participation in decision-making in the field of environmental protection No 168. (2003, December 18). Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-04#Text> [in Ukrainian].
6. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine On the approval of the Regulation on data sets to be made public in the form of open data No 835. (2015, October 21). Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
7. Official website of the Public Organization «SaveDnipro». URL: https://www.savednipro.org/ecodata_opendata/ [in Ukrainian].
8. Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters. Aarhus, Denmark, 25 June 1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text [in Ukrainian].
9. Official website of IBM. URL: <https://www.ibm.com/us-en>.
10. Hacker S. The concept of citizen science as a new type of relationship between science and society. URL: <https://www.springerprofessional.de/the-science-of-citizen-science/18758482>.
11. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine On the termination of state supervision (control) measures under martial law No 303 (2022, March 13). Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
12. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine On the approval of the Regulation on the state environmental monitoring system No 391. (1998, March 30). Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/391-98-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
13. Draft Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on Procedure for functioning of the state environmental monitoring system and its subsystems. Ministry of Environmental Protection and Natural Resources. URL: <https://mepr.gov.ua/povidomlennya-pro-oprylyudnennya-proyektu-postanovy-kabinetu-ministriv-ukrayiny-pro-zatverdzhennya-poryadku-funktsionuvannya-derzhavnoyi-systemy-monitoryngu-dovkillya-ta-yiyi-pidsystem/> [in Ukrainian].
14. Order of the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources on State monitoring programs in the field of atmospheric air protection No 147. (2021, February 25). Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0543-21#Text> [in Ukrainian].
15. Official website of Ministry of Environmental Protection and Natural Resources. URL: <https://mepr.gov.ua/> [in Ukrainian].
16. Draft Law of Ukraine About the territories of the Emerald Network No 4461. (2020, November 30). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI03832A> [in Ukrainian].
17. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine On the approval of the State Forest Management Strategy of Ukraine until 2035 No 1777-p. (2021, December 29). Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-2021-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 17.02.2025 р.

O. V. Tolkachenko, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Odesa I. I. Mechnikov National University
the Department of Civil Law Disciplines
24/26 Frantsuzkyi Blvd, Odesa, 65058, Ukraine
e-mail: alena.tolkachenko@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3144-5286>

LEGAL INSTRUMENTS FOR COLLECTING AND TRANSMITTING OF INFORMATION/DATA BY THE PUBLIC IN THE PROCESS OF POST- WAR ENVIRONMENTAL RECONSTRUCTION OF UKRAINE

Summary

The article is devoted to the legal issues regarding ensuring proper collection and transmission of information/data in Ukraine, which may influence decision-making in the process of environmental restoration of Ukraine and holding Russia accountable. Access to environmental information, its collection, transmission and analysis during military operations is an extremely urgent issue. Despite this, currently, there are certain legal problems connected to the access to environmental data, which should be in open and transparent access, and difficulties with legal instruments that can ensure the final result, that is, the adoption of environmentally significant decisions.

The open data system was analyzed and it was concluded that improving access to environmental information, improving civic awareness of environmental problems, and the ability to conduct monitoring and collect data give the civic organizations and individual citizens the opportunity to express their interest, and for state bodies to develop an appropriate list of such interests and stimulate an increase in the role of the public in the decision-making process that may affect the state of the environment.

The article explores the concepts of "public", "interested public", and analyzes the international experience of projects within the framework of "citizen science", which involve the use by scientists of data collected by volunteers, non-professionals, observers who do not specialize in any particular field of knowledge. It is proved that even during a full-scale invasion in Ukraine, citizen science projects are actively developing, which contain not only a scientific, but also a security component.

For Ukraine, this is one of the most important moments, since after the war the issue will be acute not so much about modernization or revival of the old, but about proposals for the fundamentally new approaches to environmental restoration, including proposals for digitalization or other technologies in the field of collection, transmission and analysis of information and data related to the environment.

The main initial steps towards the country's ecological restoration should take place in the areas of atmospheric air, land and water resources, nature reserves, waste management, ensuring energy security, and increasing environmental education and the role of the public in environmental issues.

To solve the problems of post-war environmental restoration within the framework of our topic, it is worth focusing on the following tasks of providing legal instruments regarding: data collection (in the form of either access to information or environmental monitoring), data transmission (in an easy, accessible and, above all, modern form) and data analysis, which should be carried out by the party that makes decisions on issues related to the negative impact on the state of the environment.

Keywords: public, civic participation, legal instruments information/data collection and transmission, citizen science, digitalization, environmental monitoring.